

ПРЫЁМЫ ЎЗБАГАЧЭННЯ СЛОЎНІКА МАЛОДШЫХ ШКОЛЬНІКАЎ ЗАОНІМАМІ

Акостка М. А.
(Беларусь, Мінск)

Слова мае вялізную ролю ў пазнанні аб'ектыўнай рэальнасці, яно дапамагае зразумець складаныя з'явы жыцця, заканамернасці ў развіцці прыроды і грамадства. Таму пытанні, звязаныя з ўзбагачэннем дзіцячага слоўніка, заўсёды былі ў цэнтры ўвагі метадычнай думкі.

Неабходнасць лексічнай работы ў пачатковых класах прадугледжвае ў першую чаргу ўвядзенне слоў у актыўны слоўнік вучняў. Важным фактарам пры ўзбагачэнні слоўніка малодшых школьнікаў з'яўляецца падбор фактычнага матэрыялу, на аснове якога магчыма фарміраванне адпаведных уменняў і навыкаў.

Адной з найбольш значных па колькасці і частотных па ўжыванні груп слоў з'яўляюцца назвы жывёл, птушак, рыб, насякомых. У тлумачальным слоўніку беларускай мовы занатавана каля 370 намінацый жывых істот. Веданне значэння слоў-заонімаў, умение ўжываць іх у розных тыпах кантэкстаў спатрэбіцца вучням пачатковых класаў на занятках па розных прадметах.

Назвы жывёл часта сустракаюцца на ўроках літаратурнага чытання ў казках (“*Драч і крот*”, “*Ад крадзенага не пасыпеш*”), апавяданнях (“*Рысь у лазні*” І.Галубовіча), байках (“*Чаму кот пасля яды мыльца*”), вершах (“*Гусанькі*” С.Шушкевіча), загадках (Без нары не можа жыць, хвост пушысты мае, як ад ворага бяжыць – след ім замятае; Жыве пад ганкам, хвост абаранкам, хату вартуе, з людзьмі сябруе), песнях (“*Жаварончкі, прыляціце*”, “*Певунок*”, “*Гого-гого, гусачок*”) і інш. На ўроках беларускай мовы дастаткова часта прапануюцца практыкаванні, звязаныя з веданнем заонімаў: 1) Прачытайце словы, выпішыце толькі назвы птушак: вавёрка, верабей, качка, вожык, зязюля, мастак, шпак, лістапад; 2) Адкажыце, якія словы маюць наступныя значэнні: Лясная птушка з доўгай моцнай дзюбай, якая здабывае ежу ў кары дрэў. Вялікая пералётная птушка з доўгай прамой чырвонай дзюбай і высокімі чырвонымі нагамі. Драпежная начная птушка, у якой вялікая круглая галава, вялікія вочы і кароткая загнутая дзюба і г. д. Курс “Чалавек і свет” таксама нельга ўявіць без вы-

вучэння жывёл, птушак, рыб. Напрыклад, пры вывучэнні раздзела “Жывёлы і чалавек” у II класе ў вучняў фарміруюцца элементарныя паняцці: “звяры”, “птушкі”, “насякомыя” і т.п. Вучні атрымліваюць веды пра асаблівасці знешняга выгляду і паводзін асобных жывёл.

Існуюць розныя прыёмы ўбагачэння слоўніка вучняў. Мы прапануем цікавы, на наш погляд, прыём пашырэння лексічнага запasu малодшых школьнікаў заонімамі. Сутнасць яго заключаецца ў супастаўленні лексічнага значэння слова ў тлумачальным слоўніку і апісання заоніма ў загадцы.

Тлумачальныя слоўнікі змяшчаюць сэнсавую характарыстыку слова – тлумачэнне, якое даецца ў выглядзе рознага тыпу лагічных азначэнняў (дэфініцый). У загадцы слоўная формула скрывае загаданы прадмет, даючы толькі асобную яго прымету, часам вельмі далёкую, вельмі наіўна звязаную з яго праўдзівымі асаблівасцямі. Загадка нярэдка будзеца на параўнанні, метафарычным супастаўленні загаданага прадмета з прадметам вядомым.

Слоўнік змяшчае навуковы погляд на свет, загадка – наіўны. Першы максімальна блізка адлюстроўвае аб’ектыўную рэальнасць, а другі – перадае рэчаіснасць у скажоным выглядзе [1].

Дзеці знаёмяцца з загадкамі ў пачатковай школе, вучацца іх адгадаць, вылучаць асноўныя прыкметы прадметаў, а таксама спрабуюць самі іх складаць.

Асноўнымі прыкметамі заоніма вожык у слоўніку з’яўляецца яго біялагічная класіфікацыя і знешнія прыкметы: ‘невялікі звярок з доўгімі вострымі іголкамі на спіне і баках’. Загадка заснавана на метафары і акцэнтую ўвагу на знешніх прыметах: Пад соснамі, пад ёлкамі ляжыць клубок з іголкахі.

У дэфініцыі заоніма бабёр акрэсліваецца біялагічную класіфікацыю, месца пасялення і значэнне для чалавека: ‘жывёліна атрада грызуноў, якая жыве ў лесе каля рэк і вадаёмаў і мае каштоўнае футра’. Загадка, пабудаваная на супрацьпастаўленні бабра з жывёламі і прадметамі, акрэслівае асаблівасці яго паводзін: Не рыба, а плавае; не конь, а ходзіць; не пілка, а рэжа.

Заонім вуж у слоўніку апісваецца так – ‘адна з неядавітых змей сямейства паўзуноў’. У аснове загадкі пра вужа – метафара, якая акрэслівае значэнне жывой істоты для чалавека: Сівенькі конік, не паедзеш, не паглядзіш.

Блізкія па значэнні апісанні заоніма жук у слоўнікавым артыкуле і загадцы: слоўнік падае дастаткова лаканічную фармулёўку: ‘насякомае з жорсткім надкрыллем’, а ў загадцы прадстаўлена больш шырокае апісанне: Ляцела пакуса, мяса ні куса, чорны, як воран, а раве, як мядзведзь.

Для параўнання дэфініцыі і загадкі можна прапанаваць наступныя заданні: выпісаць прыметы, акрэсленыя ў азначэнні і загадцы і параўнаць іх; знайсці словы з прамым і пераносным значэннем; падумаць і адказаць, чаму менавіта з такімі прадметамі ці жывымі істотымі параўноўваюцца жывёлы; адказаць, на якія якасці жывёлы акцэнтуюцца ўвага ў загадцы. Такі прыём дазволіць зразу

мець дзецям, як ствараецца загадка. А далей можна прапанаваць дзецям слоўнікавае апісанне заоніма і даць заданне самім прыдумаць загадку.

Такім чынам, супастаўленне загадкі і слоўнікавага азначэння актывізуе лагічнае і вобразнае мысленне, дзеці вучацца самі ствараць загадкі, вылучаючы асноўныя прыкметы жывёл. Можна сказаць, што загадка і слоўнік узаемадапаўняюць адзін аднаго. У выніку ў дзяцей ствараецца поўная карціна свету. Такі прыём дазволіць не толькі пашырыць лексічны запас, але і дапаможа рэалізаваць міжпрадметныя сувязі.

Літаратура

1. Маслова, В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.